

va nem feledkezhetünk meg az indián szó ezen jelentéséről, jóllehet az író mindvégig a történeten belül marad, nem kacsint ki és össze velünk cinkosan, olvasójával: most én ezt mondom ugyan, de te tudod, hogy valójában másról, miről van szó. Csupán néhány mozzanat figyelmeztet bennünket arra, hogy „indiánok” nemcsak Amerikában vannak. Amikor megjegyzi Kintpuas keserűen, hogy a maguk földjén lettek idegenek a modokok. És amikor, mintegy vigaszként az előbbi megjegyzésre, kifejti, hogy népét száműzhetik, kiirthatják, de a nevekben megbújva, „hegyek, völgyek, folyók, tavak nevében”, sőt a fehér városok nevében is tovább élnek a modokok, s mindazok, akik hasonló sorsra jutottak.

Jó olvasmány, szép írói munka Varga Zoltán kisregénye.

GEROLD László

A NOVELLISTA TŰKÖRBE NÉZ

Mándy Iván: *Huzatban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992

Mándy Iván a Szerkesztőségi órán című novellában elmondja „Schöpflin és a fiatal író” történetét, amit másoktól, más prózaíróktól is hallottunk már. Nem egészen ezt a történetet. Minden ilyen című történet másként játszódik le, és mégis ugyanúgy. Azon részekben azonosak ezek a történetek, amelyekben a fiatal író a kritikus választát várja; a kritikus – Schöpflin – meg olvas, lapoz, visszalapoz a kéziratban, hümmög, mintha mondana valamit: „*Ítéletet alkot.*” (Kiemelés M. I.) Ezen az ítéleten múlik a fiatal író sorsa. Valóban ezen múlna, ezen a mintha mellékesen jelzett ítéleten, hogy lesz valakiből novellista, vagy sem?

Schöpflin a Szerkesztőségi órán szerint azt mondta a fiatal novellistának, hogy „ha Móricz Zsigától kapok egy ilyen novellát. . .” Minthogy „Móricz Zsiga akármit írhat”, róla el lehet mondani, hogy „már letette a garast”. Ami azt jelenti, „ő felel érte, ő maga”. Schöpflin példázódása Móriczcal a fiatal író novellájának a bírálata. Az ítélet, amit a kritikus lapozás, hümmögés közben alkotott. Elutasító bírálat? Nem egészen biztos. Akár biztatás is lehet. Mert mit jelent az, hogy „Móricz Zsiga” „felel érte”? Azt, hogy az író mindenképpen felelős a novelláért. A fiatal író novellájáért a szerkesztő is felelős. Valakinek vállalnia kell a felelősséget, és le kell tenni a garast. De a fiatal író felkészült erre a találkozásra. A fiatal író „zsebében a novellával” „átvágott a tereken”. „Tisza Kálmán tér, Teleki tér, Mátyás tér.” Így aztán válaszolhat Schöpflinnek, mintha vitába szállna: „Szerkesztő úr! *Én* felelek érte!” Mire Schöpflin, ahogy „felrezen”: „Mit csinál, fiam?” A fiatal író erőre kapva megerősíti: „*Én* felelek ezért a novelláért.” Tehát a fiú, a fiatal író, a novellista letette a garast. Majd egy hét múlva hoz egy másik novellát, ezt – amiért felel – visszateszi a zsebébe. Így kezdődött volna a novellista nagy vállalkozása? Minden kezdésnek több változata van, és egyáltalán nem fontos, hogy a sok változat közül melyik a hiteles. Ha van „hiteles” történet.

Mándy Iván új kötete címadó – akár kisregénynek is mondható – elbeszélésének utolsó fejezete A novellista címet viseli. Itt már azokról a legendás cetlikről van szó. A jegyzetekről. Azokról az egyszavas, félmondatos, egész mondatos feljegyzésekről – megválaszolatlanul hagyott levelekre, újságszéllekre, a „szürke noteszbe” –, amelyek „maga a novella”. „Azok a kusza, vázlatos novellák.” A jegyzetekből mindig lehet valami. A legtöbbjükből lett is. A *Huzatban* című többrészes, hosszú elbeszélésben arról

van szó, hogy az öregember, a novellista leviszi a szemetet. És persze a bérhárról van szó, az infánsnőről, Arnold bácsiról, a bérház lakóiról, a liftről, az udvarról, a *gangról*. „A gang világszínpad.” „A gangokon minden megtörténhet” – mondja Mándy a kötet másik hosszú, szintén többrészes elbeszélésében, az Egy délutáni alvó címűben. Ezek a Mándy-novella szinte változatlan helyszínei és hősei. Ahogy megy a már öreg novellista az emeletről a kukák felé, szinte lépésről lépésre térnek vissza a „régii” novellák fordulatai, kulcsszavai, helyszínei, hősei, hangulatai. Ezen a világszínpadon. Mit visz a novellista a szemetesvödörbe? Valami hulladékot nyilván. De minek a hulladékát? Csak szalámibórt? Összegyűrt újságot? Vagy kidobásra ítélt cédulákat is? Mi fér bele a szemetesvödörbe? Aztán indul felfelé. Megint a lépcsőház. Hangok körülötte. Némi remény is, hiszen ott van az a lány, aki színésznőnek készül, aki Arnold bácsi üres lakásában várakozik, és most mintha valami különös zajra lenne figyelmes. Külép a gangra, arra a világszínpadra. Éppen az idős novellista jár arra a szemetesvödörrel. A lány hirtelen elkedvetlenedik. Nem erre számított, valami mást várt. Arra számított, hogy Arnold bácsi talán visszajött abból a sétából. Lám, ő is szemetesvödörrel indult útnak. De nem ő ért vissza. Rosszul számított a lány. „– Ja, csak maga az! – Csak én.” A lefokozás legmeggrázóbb két mondata. Természetesen a folyosón. A gangon. A világszínpadon.

Az út a Schöpflinnél a novelláért vállalt felelősségtől a lefokozás e megrázó villanásáig. A novellista egész életútja. A „szellemi önéletrajz” vagy egészen egyszerűen a „novellista sikere és bukása”, a kezdet és most itt a végén a lánynak ez a mondata, ez a fájdalma: „Ja, csak maga az!”

„Zsámboki novellista belenézett a tükörbe” – ezzel a mondattal kezdődik A Művelt című novella. Akár az egész kötet kezdődhetne ezzel a mondattal. A *Huzatban* minden írásában arról van szó, hogy a novellista belenézett a tükörbe. Mit látott meg a tükörben? Azt például, hogy borostás az arca. „Csakhogy eltűnt az arca.” És mindjárt azután, új bekezdésben: „Egy kép jelent meg előtte. Egy kopott kis utca képe. Egy fiú a sarkon zsebre dugott kézzel.” Es innen kezdődően már nincs se tükör, se borostás arc. A tükörben a „kép”. Képek egymás után. Mondatok egymás után. A novella jelenik meg a tükörben. Már nem a novellista, hanem a novella. Aminek nincs története, mert minden részletének van története, minden tárgynak és arcnak, minden utcarésznek és hajlott hátnak. Mintha szóródna a tükörben a kép. Apró, színes üvegdarabok szóródása. Csillogása. Elhomályosodása.

De mégis, van ott valaki, aki áll a tükör előtt. A tükör előtt Zsámboki áll, a novellista. Aki egyszer el akarta játszani Trigorint. „Trigorint, a novellistát a *Sirály*-ből. Ahogy mindig jegyzet, meg nők után mászkál.” És arra a kérdésre, hogy: „Mégis milyen lennél mint Trigorin?”, így válaszol: „Egy kopott mellény. . . nem éppen rojtos szélű, csak kissé kopottas. . . meg félretaposott cipő. . . Ja, igen! Majd elfelejtettem. . . a kalapja. . .” „Meglehetősen viharvert.” Trigorin Csehov darabjában „sikeres író”, „külföldön is kiadják a munkáit, és tehetség is. . .” Persze, azért nem Turgenyev. Így néz ki Zsámboki, a novellista a tükör előtt. Mielőtt még megjelenének a képek, a cédulákra begyűjtött jegyzetek. A novellák. Ennek a novellistának mondja a lány, hogy: „Ja, csak maga az!”

A *Huzatban* minden egyes írásában erről a novellistáról van szó, és a novellákról. Például A dicsőség napja című novellában, amelyben Herr Werner a nyugatnémet televíziótól filmet kíván forgatni Budapest helyszíneiről, és akkor a novellista végigvezeti az urat és tolmácsát a novellák helyszínein, azokon a tereken természetesen, amelyeken a fiatal író is átvonult zsebében a novellával. Régi elbeszélések elevenednek fel egy-egy helyszín láttán. A novellaíró egész életműve. Házfalak, fák, kocsmák, utcarészek, úttestek. . . Lehet ebből film? Milyen filmet forgathat *itt* – a novellák világában, a

jegyzetek szóródásában – a nyugatnémet televízió? De nemcsak A dicsőség napja című novellában térnek vissza a régi helyszínek és arcok. Itt legalább van hozzá valami külső indoklás. Valami célból kell végigjárni a régi helyszíneket. Más novellákban nincs is szükség ilyen külső okra. Például a már emlegetett Arnold bácsiról áll ott egy mondat. Így hangzik: „Arnold bácsi egy kültelki templom padjában vár valakit. Beszélgetésre készül.” Mielőtt eltűnődnénk, hogy miféle beszélgetésre készül Arnold bácsi a kültelki templom padjában, érdemes elővenni például az Isten című novellát, amely minden kérdésre választ ad, hiszen ezzel a mondattal kezdődik: „Régóta készülök egy beszélgetésre. Egyszer majd leülünk valahol.” Hol? Mondjuk „egy kávéházi asztal mellett, a vendéglőben, a teraszon, a mozi előcsarnokában, a futballpálya tribünjén, a kültelki templomban.” Igen, a kültelki templomban. Egy beszélgetésre, amire régóta készülünk. Ki lesz a beszélgetőtárs. Kivel készül Arnold bácsi beszélgetésére? A novella – az Isten – címe ad választ a kérdésre, már ha éppen minden áron választ akarunk.

Ha figyelmesen olvassuk el a *Huzatban* írásait, akkor lépten-nyomon ilyen „áthallásokra” bukkanunk. Mintha ezeket a novellákat ugyanaz az öreg boltos írta volna, aki az Egy öreg boltos című korábbi novellában seregszemlét tart a bolt polcain felhalmozott árukészlet felett. És aki azt mondja: „Félreteszek minden sort, minden magára maradt sort. Nem herdálók el semmit. Még mindenből lehet valami. Miért is ne? Csak talán még várni kell. Várni. . . várni. . .” És aztán következnek a sorok. A jegyzetek. A legendás cédulák. Végül az öreg boltos belátja „ez nem éppen árubőség. Nem roskadoznak a polcok. Fel kell frissíteni a készletet.” Valóban fel kellene frissíteni a készletet? Mit kell itt felfrissíteni? Az áthallások, a visszautalások, a régi novellák felemlgetése nem utolsó áttekintése a hagyatéknak, ellenkezőleg, a hagyatéknak újbóli felvállalása, mégpedig mindazzal együtt, ami ebbe az örökségbe beletartozik. Ezért nem árt, ha a *Huzatban* új elbeszéléseit együtt, egy időben olvassuk Mátyás Ivánnak a *Tépett füzetlapok* (Századvég Kiadó, Budapest, 1992) című válogatott novellákat tartalmazó kötetével, amit Domokos Mátyás válogatott és szerkesztett. Ennek a könyvnek a végén van mind az Isten, mind pedig az Egy öreg boltos című novella. Így egy egész életművet láthatunk együtt a *Huzatban* lapjain, és ezzel együtt, a Schöpflinnel való enyhe konfliktus önbizalmat teremtő fordulatától a lány megrázó köznapi mondatának lefokozásáig egy szellemi életrajzot is, a novellista életrajzát és arcképét. Amit a tükörben lát. És ami a tükörből visszatekint rá.

Például az a két novella is, amelynek olyan visszás – szerintem visszás – visszhangja volt az elmúlt egy-két évben. Az Egy este és az Egy éjszaka című. Amelyek közül az elősről azt mondta egy glosszaíró, hogy „egyébként remekmű”. Máskülönben remekmű. És arról szól a két novella, hogy a novellista nem írt alá egy tiltakozó ívet, és ezért egyedül maradt, „egyedül a gyávasággal”. Hogy bevallotta a gyávaságát, ezt dicsérte a glosszaíró. És amikor a *Huzatban* című könyvet mutatták be, könyvbemutatón, az első kérdés megint erre a két novellára, az aláírásra, illetve az aláírás megtagadására vonatkozott. Amikor minderről valamelyik újságban hír jelent meg, mi másról tájékozott volna az olvasóközönséget a hírlapíró, mint arról, hogy a novellista megbánta, meg ezenkívül bevallotta, hogy gyáva volt. Egyedül is maradt a gyávaságával. A glosszaíró, főként a hírlapíró, és mindenki más, akít ez az ügy sokkal jobban érdekel, mint a novella, természetesen mindig bátor volt. Nagyon bátor. Csakhogy ebből a bátorságból nem jött össze „egyébként remekmű”. A novellaíró azt is „bevallja”, elaludt néha délután, bevallja, hogy ő Egy délutáni alvó, aki – sajnálkozhat később – ezt-azt átaludt. És ezzel együtt teleírta azt a bizonyos Szürke noteszt: „Néhány sor az ötvenes évekből”. Meg aztán a hatvanas, a hetvenes, a nyolcvanas, a kilencvenes évekből. Néhány sor. Néhány jegyzet. Nagyszámú cédula. Mégis árubőség.

A *Huzatban* írásai mind sorra a novelláról, a novellistáról szólnak. Zsámboki a tükörbe nézett. Talán nem túlzás, hogy Mátyás Iván ebben a könyvében az „önmegszólító novellatípust” dolgozta ki. Csak arról nem szabad megfeledkezni, hogy ezek novellák és dokumentumok. Itt a próza világa épült ki, és ezért ostobaság volna azt hinni, hogy a novellista „bevallotta”. Nem vallott be semmit sem. Novellát írt. Mert a novellistának az a dolga, hogy novellát írjon. Ha már letette a garast. Ő felel érte. „Ez már az ő számlájára megy.”

BÁNYAI János

MIBEN REMÉNYKEDJÜNK?

Nádas Péter–Richard Swartz: *Párbeszéd*. Négy nap ezerkilencszáznolcvankilencben. Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1992

Nádas Péter ez évi könyvheti alkotása, miként előző évi kötete (*Az égi és földi szerelemről*), újra a *beszéd* műfaja köré szerveződik. Ám míg a tavaly kiadott könyv felkérésre készült előadás (bővített, alaposabb) lejegyzése, ez az ideai *beszélgetés* – azaz *párbeszéd* – két barát között.

A párbeszéd, ha nem a dráma alkotóeleme vagy nem nyilvános dialógus (stúdióbeszélgetés vagy interjú), bizalmas műfaj. De mi köze lehet az olvasónak a két ember közötti bizalmas beszélgetéshez. A kérdés Nádas Péter és Richard Swartz *Párbeszéd* című kötetére vonatkoztatva hangsúlyozottan *szónoki*. Mert attól függetlenül, hogy valóban bizalmas beszélgetés, s kettejük intim szféráit (is) érinti, a szöveg elejétől végéig beavatottnak érezzük magunkat e dialógusba, s akarva-akaratlanul minket is érint. Nem él-tük át e szöveg két szerzőjével-hőisével azt az alcím szerinti bizonyos négy napot ezerkilencszáznolcvankilencben – épp azt a négy napot s épp velük, mellettük –, de átél-tük s éljük ma is azt az időt – ha tetszik: történelmet, ha tetszik: jelen időt –, melynek e lazán behatárolt négy nap is szerves tartozéka, életszelete.

Hogy e párbeszéd valóban bizalmas és intim, már az első mondatoktól kezdődően nyilvánvaló. Ez a bizalmasság és intimitás azonban nem csupán alaptónus, hanem kiindulópont is, mely az egyestől az általánosig vezet, feltárva ezzel az egyéni élményeken túl egy szűkebb-tágabb időszak jellemző vonásait; csapdáit és egerutait. Hogy végül maradjon a csapda, amelyben mi is ott kuksolunk. E személyes élettényekre épülő párbeszédből tehát általános egzisztenciális élmények fogalmazódnak meg.

A beszélgetés s a párbeszéd folyamán leszűrt következtetések izgalmassága a két szerző-főhős sajátos pozíciójából adódik: Richard Swartz, a különös életet élő újságíró Svédországból érkezik Kelet-Európába – Prágába –, majd megfordul Bécsben, jár Erdélyben, Budapesten. Benyomásai a magával hozott svédiség és a tapasztalt kelet-európaiság között szikráznak fel, amelyeket a beszélgetést kezdeményező Nádas Péter hasonló tapasztalatai igazolnak, finomítanak vagy korrigálnak, csak éppen fordított alapállásból. Beszélgetésük egybehangzó felhangjait az élmények hasonlósága biztosítja. Mindketten az úzottság s az önkeresés valamely állapotát és tevékenységét élék meg, mindketten *kivülállók* bizonyos értelemben. „Honnan érzi önmagáról az ember, hogy kívülálló? És miért érzi, hogy nem tartozik a többiekhez?” – kérdezi mintegy önmagától Swartz. Az ő esetében a család az első közeg, amelyen kívül kerül, a számára „tisztességes” (közgazdász) képzést kitűző, bár lecsúszott s pusztulás által is fenyegetett nagypolgári